

**МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
факультет №1
Кафедра криміналістики та судової експертології**

**Особливості розслідування
незаконного виробництва, виготовлення,
придбання, зберігання, перевезення, пересилання
чи збуту наркотичних засобів, психотропних
речовин або їх аналогів**

Методичні рекомендації

*За загальною редакцією
кандидата юридичних наук В.В. Кікінчука*

**Харків
2017**

УДК 343.98.(477)(072)
ББК 67.9(4УКР) 2я73
О 75

ПЕРЕДМОВА

Методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України «Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»

СХВАЛЕНО Науково-методичною радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 26.10.2017 р. Протокол № 9	ЗАТВЕРДЖЕНО Вченою радою факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ від 18.10.2017 р. Протокол № 3
ПОГОДЖЕНО Секцією Науково-методичної ради Харківського національного університету внутрішніх справ з юридичних дисциплін від 25.10.2017 р. Протокол № 9	ЗАТВЕРДЖЕНО На засіданні кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ Від 09.10.2017 р. Протокол № 3

Рецензенти:

Юхно О.О. - завідувач кафедри кримінального процесу факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Пиріг І.В. - професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: метод. рек. для практ. підрозділів Нац. поліції України / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. криміналістики та суд. експертології ; за заг. ред. канд. юрид. наук В.В. Кікінчука. – Харків : ХНУВС, 2017. – 68 с.

Розробники: д.ю.н., доц. Малярова В.О., к.ю.н., доц. Лапта С.П., к.псих.н., доц. Лозова С.М., к.ю.н., доц. Матюшкова Т.П., к.ю.н., доц. Гусєва В.О., к.ю.н., с.н.с. Крепаков І.О., к.ю.н., доц. Фіалка М.І.; за заг. редакцією к.ю.н. Кікінчука В.В. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017.

Консультанти: начальник відділу УБЗПТЛ ГУНП в Харківській області підполковник поліції Золотухін О.В.; старший слідчий СУ ГУНП в Харківській області підполковник поліції Голдаєва О.О.

© Малярова В.О., Лапта С.П., Лозова С.М. та ін. 2017

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017

УДК 343.98.(477)(072)
ББК 67.9(4УКР) 2я73
О 75

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ.....	5
РОЗДІЛ 2. СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА АЛГОРИТМ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ.....	14
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ.....	20
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ЗАТРИМАННЯ, ОСВІДУВАННЯ І ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ОСОБИ, ЩО ПІДОЗРЮЄТЬСЯ У ЗБУТІ НАРКОТИКІВ.....	39
РОЗДІЛ 5. ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	48
РОЗДІЛ 6. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИРОБНИЦТВОМ, ВИГОТОВЛЕННЯМ, ПРИДБАННЯМ, ЗБЕРІГАННЯМ, ПЕРЕВЕЗЕННЯМ, ПЕРЕСИЛАННЯМ, ЧИ ЗБУТОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

В 1987 році Генеральна Асамблея ООН постановила щорічно відмічати 26 червня Міжнародний день боротьби зі зловживанням наркотичними засобами і їх незаконним розповсюдженням.

Наркоманія – страшна хвороба сучасного світу. Негативні явища, що породжуються вживанням наркотиків, несуть у собі велику небезпеку для людства. Вживання наркотиків, насамперед, негативно впливає на здоров'я людей, сприяє розвитку соматичних і психічних захворювань, і це є одна з причин збільшення смертності населення. Наркоманія супроводжує різні форми злочинності, тому що, по-перше, з метою отримання наркотиків наркомани вчиняють тяжкі й особливо тяжкі корисливі і корисливо-насильницькі злочини. По-друге, наркомани часто чинять злочин під безпосереднім впливом наркотиків на психіку. Взаємозв'язок наркоманії і злочинності виявляється також у вчиненні протиправних дій, пов'язаних із незаконними операціями з наркотиками (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут).

Незаконний обіг наркотичних засобів та сильнодіючих речовин збільшується з кожним роком, трансформуючись під впливом новітніх технологій та пов'язаних з ними соціальних явищ. Широкого застосування для розповсюдження речовин, обмежених у цивільному обігу набула глобальна мережа Інтернет, і для того, щоб випередити поширення наркотичної залежності громадян, боротьба зі злочинами у сфері незаконного обігу наркотичних засобів сьогодні повинна набирати неймовірних обертів. Сподіваємося, представлені методичні рекомендації допоможуть правоохоронцям ефективно протистояти даним злочинам.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Кримінальна відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також за їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання та перевезення передбачено у ст. 307 Кримінального кодексу України.

Реалізація зазначених речовин є злочином підвищеної небезпеки, оскільки порушується встановлений законодавством порядок їх обліку, внаслідок чого задовольняється незаконний попит на наркотики чи психотропи, їх аналоги та прекурсори. Діяльність зі збуту цих речовин є джерелом незаконного збагачення і, одночасно, джерелом їх розповсюдження серед різних верств населення.

Безпосереднім об'єктом збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є відносини у сфері охорони здоров'я, що забезпечують єдиний встановлений порядок здійснення виробництва, розподілу, обертання та реалізації вказаних речовин і засобів за цільовим призначенням.

Предметом злочину є засоби та речовини, перелічені у ст. 307 Кримінального кодексу України, а саме наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори.

Наркотичні засоби – це речовини природного та синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними, включені у відповідний Перелік. Найбільше розповсюдження в Україні має нелегальний обіг наркотиків рослинного походження (маку або макової соломи із різних сортів конопель),

з лікарських препаратів і речовин – кодеїн, кокаїн, морфін, омнопон. Останнім часом почастишали випадки завезення в Україну героїну та інших так званих „важких” наркотиків.

Психотропні речовини – це включені до відповідного Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (ДЕТ, ДМТ, ЛСД, мескалін, алобарбітал тощо).

Аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

Прекурсори – це речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку.

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це згруповані в списки наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, включені до таблиць згідно з законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (усі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори згруповано у чотири таблиці: I - особливо небезпечні, II – небезпечні речовини і препарати, обіг яких обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю, III – менш небезпечні речовини і препарати, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю, IV – прекурсори). Перелік затверджується Кабінетом Міністрів України за

поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я і публікується в офіційних друкованих виданнях.

Враховуючи те, що для визначення виду засобів і речовин, їх найменування і властивостей, а також для вирішення питання про те, чи належать ті чи інші рослини до таких, що містять наркотики, необхідні спеціальні знання, суди при розгляді таких справ повинні мати висновки фахівця.

Об'єктивну сторону цього злочину є характеризує обов'язкове суспільно-небезпечне діяння.

Суспільно-небезпечне діяння передбачено законодавцем як вичерпні альтернативні форми дії, а саме незаконне: виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання, а також незаконний збут.

Під *незаконним виробництвом* наркотичних засобів та (або) психотропних речовин слід розуміти всі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку.

Під *серійним одержанням* наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин слід розуміти виробничий процес, спрямований на отримання партій наркотичних засобів, психотропних речовин за відповідною технологією, стандартом, зразком.

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – це всі дії (включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробку), здійснені всупереч встановленого законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або)

вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини.

Під незаконним виготовленням прекурсорів слід розуміти процес їх одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції).

Незаконним придбанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважають їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях.

Під *незаконним зберіганням* потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством.

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів слід відрізняти їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин.

Незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України.

Під *незаконним збутом* наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч закону, а саме: продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо.

Момент завершення злочину:

- з моменту вчинення однієї із зазначених у диспозиціях цих статей альтернативних дій.
- незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації;
- при незаконному пересиланні з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом: при вчиненні суспільно-небезпечного діяння особа усвідомлює, що порушує встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, та суспільну небезпеку для здоров'я людини, яка їх придбає для вживання. Передбачає настання наслідків цього діяння (наприклад, закінчений факт пересилання або перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів) та бажає настання таких наслідків.

Мотиви, якими користувався винний, під час дій відносно зазначених речовин, для кваліфікації значення не мають. Однак їх встановлення є необхідним для правильного визначення спрямованості умислу.

До обов'язкових суб'єктивних ознак також відноситься і *спеціальна мета* вчинення таких суспільно-небезпечних дій (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання) – збут.

Суб'єктом даного складу злочину може бути будь-яка фізична, осудна особа, яка досягла 16 років.

Якщо ж цей злочин вчинено службовою особою з використанням свого службового становища, її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (ст. 364 та ст. 307 КК України).

Особливості кваліфікації незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за наявності кваліфікуючих ознак.

Кваліфікуючими ознаками незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за наявності кваліфікуючих ознак є:

- вчинення діяння повторно;
- вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб;
- вчинення діяння особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 Кримінального кодексу;
- вчинення діяння із залученням неповнолітнього;
- збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян;
- збут чи передача відповідних речовин у місця позбавлення волі;

- якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини;
- вчинення діяння організованою групою;
- якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах;
- вчинення діяння із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

Вчинення діяння повторно має місце там де особа вчиняє два або більше злочинів, передбачених ст. 307 КК України.

Вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб визнається вчинена такою, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Вчинення діяння особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 КК має місце тоді, коли вчиненню злочину, передбаченого ст. 307 КК, передувало також вчинення тією самою особою одного зі злочинів, передбачених будь-якою частиною статей 308-310, 312, 314, 315 або 317 КК.

Вчинення діяння із залученням неповнолітнього це фактичне втягнення неповнолітнього дорослою людиною шляхом психічного, фізичного впливу або в інший спосіб у незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин. Неповнолітній в межах складу цього злочину – це особа у віці від 14 до 18 років.

Збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян розуміється вчинення суспільно-небезпечних дій в школах, училищах, коледжах,

технікумах, вищих навчальних закладах, стадіонах, палацах спорту або культури, театрах, кінотеатрах, залах й майданчиках для дискотек та естрадних виступів тощо (як внутрішні приміщення, так і території, що прилягають до названих будівель). Під іншими місцями масового перебування громадян розуміються вокзали, пристані, місця масового відпочинку – багатолюдні пляжі, парки, ринки тощо.

Збут чи передача відповідних речовин у місця позбавлення волі розуміється вчинення суспільно-небезпечних дій в кримінально-виконавчих установах, слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання, гауптвахтах тощо.

Поняття «*великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів*» визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. Відповідно до наказу № 188 від 01.08.2000 р. Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» розміри наркотичних засобів визначаються на підставі існуючої практики боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та з урахуванням існуючої міжнародної практики, що базується на визначеній добовій дозі за даними Міжнародного комітету з контролю за наркотиками ООН..

Вчинення діяння організованою групою визнається таким, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Вчинення діяння із залученням малолітнього це фактичне втягнення малолітнього дорослою людиною шляхом психічного, фізичного впливу або

в інший спосіб у незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів або психотропних речовин. Малолітній в межах складу цього злочину – це особа у віці до 14 років.

Вчинення діяння щодо малолітнього розуміється як таке, що останньому збуваються, пересилаються тощо з метою збуту наркотичні засоби або психотропні речовини.

РОЗДІЛ 2. СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА АЛГОРИТМ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий або прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування. Поряд із цим особливістю кримінальних проваджень щодо цієї категорії є те, що вони мають судову перспективу лише у разі виявлення речовини, яка за своїми ознаками є предметом злочинів, передбачених ст. 305–322 КК України. З огляду на це та виходячи з положень ст. 214 КПК, перевірка достовірності заяв і повідомлень за часом є вкрай обмеженою й допускається тільки на протязі 24 годин, під час яких фактично можна лише провести огляд місця події й опитування, після чого треба внести відповідні відомості до ЄРДР. Отже, зазначений період надається не стільки для перевірки, скільки для внесення в ЄРДР, а тому в усіх інших випадках, коли потрібні, наприклад, дослідження вилучених речовин чи аналіз документів, усі ці процедури доводиться здійснювати вже в процесі досудового розслідування шляхом проведення відповідних процесуальних дій.

На час відкриття кримінального провадження серед типових ситуацій можна виділити такі:

***Ситуація 1.** Орган досудового розслідування (прокурор) отримує повідомлення від оперативного підрозділу про виявлені ним ознаки злочину (ст. 305–322 КК), але оперативно-розшукові заходи ще тривають, і їх*

припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження (ст. 7 п. 7 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Такій ситуації притаманне створення слідчо-оперативної групи або включення слідчого до вже створеної, в якій оперативно-розшукові заходи (ОРЗ) доводяться до логічного завершення (зазвичай до затримання підозрюваного безпосередньо з предметом злочину). ОРЗ можуть охоплювати тактичні операції «контрольована поставка», «контрольована закупка» й «оперативна закупка» передбачені ст. 271 КПК (міняються і в законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»). Проведення *контрольованої поставки* передбачає допуск під контролем та оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, а також щодо їх незаконного перевезення та пересилання, які здійснюються в межах України. *Оперативна закупка* є методом оперативно-розшукової діяльності для одержання доказів злочинної діяльності наркоділків і полягає у викритті збувачів наркотиків шляхом здійснення контрольованого придбання у них наркотичного засобу. На відміну від неї, *контрольована закупка* полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у *вільному* обігу, з метою викриття та документування факту вчинення злочину й особи, яка його вчинила (п. 1.12.1 «Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»). Отримана у такий спосіб інформація вноситься до ЄРДР, і починається досудове розслідування з проведенням процесуальних дій.

Ситуація 2. Орган досудового розслідування отримує відомості про ознаки злочину (заяву, повідомлення), але не було затримання й, відповідно, відсутній предмет злочину. У цій ситуації відомості вносяться до ЄРДР, і залежно від обставин досудове розслідування починається з:

1) доручення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з каналів зв'язку, підготовка та здійснення «контрольованої поставки», «контрольованої закупки» й «оперативної закупки» тощо)¹, і лише після цього проводяться гласні слідчі (розшукові) дії, в т. ч. експертиза вилучених речовин;

2) затримання особи та проведення відповідних процесуальних заходів – тимчасове вилучення майна, слідчі (розшукові) дії та ін.;

Схожа ситуація трапляється і в разі викрадення наркотиковмісних препаратів із приміщення аптеки, хімфармпідприємства чи медичної установи. Інформація, що міститься у повідомленні, вноситься до ЄРДР, і висувуються версії за такими питаннями й обставинами: чи було викрадення, хто його вчинив, якими були спосіб, час і система вчинення розкрадань, кількість викрадених наркотиків і місце їх схову, канали та шляхи збуту, наявність злочинних формувань у разі розкрадання, обставини, що сприяли викраденню, та якою була мета викрадення.

Під час викриття розглядуваних злочинів здійснюються такі дії й заходи:

1) огляд місця події;

2) допити працівників об'єкта, звідки викрадено наркотики;

3) ОРЗ, спрямовані на перевірку запідозрених у викраденні осіб, а також раніше засуджених за незаконний обіг наркотиків, наркоманів і токсикоманів, а також місць, де вони можуть перебувати;

4) ОРЗ у жилому районі, прилеглому до місця злочину, для виявлення кубел або місць, де проживають особи, що займаються наркобізнесом; опитування громадян, що перебували неподалік від місця події; організація засідок у місцях збереження наркотиковмісних препаратів (якщо є дані про можливий напад на ці об'єкти);

¹ Відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду, які згідно зі ст. 17 закону України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовуються під час розгляду справ як джерело права, впливає, що після виявлення злочинної діяльності особи відпадає необхідність у подальших негласних заходах – перевірочній закупівлі, яка має характер провокації.

- 5) використання оперативно-розшукових і криміналістичних обліків органів внутрішніх справ;
- 6) проведення ОРЗ для виявлення фактів збуту наркотиків;
- 7) здійснення перевірок за фактами доставляння в лікарні і медичні установи осіб з ознаками наркотичного сп'яніння чи отруєння (направлення таких орієнтувань в інші органи внутрішніх справ);
- 8) вивчення матеріалів аналогічних кримінальних проваджень, оперативних матеріалів;
- 9) призначення експертиз.

Якщо під час здійснення слідчих (розшукових) дій вилучаються лікарські наркопрепарати, то варто враховувати їх форми (таблетки, порошки, розчини), що можуть указувати на їх викрадення з хімфармпідприємств або з медичних установ. Якщо вилучаються підроблені медичні рецепти, то висувається версія про те, що підозрюваний пов'язаний з медичними працівниками. Слідчі версії, які стосуються випадків порушення правил зберігання, перевезення та видачі наркотичних засобів, висуваються з урахуванням можливих наслідків цих порушень.

Ситуація 3. Орган досудового розслідування (прокурор) або безпосередньо працівник правоохоронного органу самотійно виявили відомості про ознаки злочину, зловмисника затримали з предметом злочину. У цій ситуації відомості вносяться до ЄРДР, і залежно від обставин висуваються та перевіряються такі версії:

- 1) виявлені наркотичні засоби придбано підозрюваним у невідомого йому збувача наркотиків;
- 2) підозрюваний – постійний клієнт у збувача;
- 3) підозрюваний виготовляє наркотики для себе із придбаної, добутої або самотійно вирощеної ним наркосировини;
- 4) затримана особа є членом злочинного угруповання, що займається наркобізнесом;

5) виявлені у підозрюваного наркотичні лікарські засоби викрадено з лікувального закладу, аптеки чи іншої медичної установи ним самим або іншої особою.

Для ситуації типовими є такі запобіжні заходи, слідчі (розшукові) дії та ОРЗ:

- 1) затримання та особистий обшук підозрюваного;
- 2) огляд місця затримання; місцевості, де вирощувалось наркотиковмісна культура, або приміщень, де зберігались наркотики чи сировина для їх виготовлення;
- 3) огляд наркотиковмісних засобів, документів, предметів та одягу затриманого;
- 4) медичне освідчування затриманого (якщо його не провели до відкриття кримінального провадження) з метою встановлення його стану;
- 5) призначення криміналістичної експертизи наркотичних засобів, а також судово-медичної, наркологічної, психіатричної та інших експертиз, в яких виникає потреба;
- 6) обшук за місцем проживання та роботи підозрюваного;
- 7) допит підозрюваного та свідків;
- 8) ОРЗ, спрямовані на встановлення всіх злочинних зв'язків, місць зберігання, каналів збуту тощо.

Загалом у провадженнях цієї категорії необхідно з'ясувати такі *обставини*:

- чи належить виявлена речовина за своїми ознаками до предмету злочинів, передбачених ст. 305–322 КК України (до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів), і якими є її кількісні характеристики;
- чи був факт незаконних дій із наркотичними засобами;
- де, коли і за яких обставин учинено злочин, пов'язаний з наркотиками;

- ким учинено злочин, чи притягалась раніше особа, що його скоїла, до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння;
- наявність обставин, що обтяжують вину;
- наявність або відсутність підстав, що звільняють особу від кримінальної відповідальності;
- злочин учинено однією особою чи групою осіб, якими були функції кожного співучасника (хто займався вирощуванням, збутом, заготівлею тощо);
- хто організатор злочину;
- у який спосіб виготовлено наркотичні засоби та яке обладнання при цьому використовувалось;
- що служило сировиною для виготовлення наркотичних засобів, звідки його постачали;
- чи залучалися неповнолітні та дорослі особи до немедичного вживання наркотиків;
- якими є характер і розмір матеріальної шкоди;
- які обставини сприяли вчиненню цього злочину.

РОЗДІЛ 3. ОСБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ВИРОБНИЦТВА, ВИГОТОВЛЕННЯ, ПРИДБАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕСИЛАННЯ ЧИ ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Особливості проведення огляду місця події.

Особливості огляду місця події у провадженнях даної категорії будуть залежати від типової слідчої ситуації, а саме: особа, яка вчинила злочин встановлена (може бути як затримана, так і не затримана) і особа, яка вчинила злочин не встановлена.

Якщо відкриття кримінального поведження пов'язано з затриманням підозрюваного, то місцем огляду може бути безпосереднє місце затримання; приміщення, де зберігалися наркотики, сировина для їх виготовлення; транспортні засоби тощо. Якщо особа злочинця не встановлена оглядатися можуть ділянки місцевості, де вирощувалася нарковмісна культура, місця «закладок» наркотиків, приміщення лікувальних установ, аптек, інших закладів, звідки були викрадені наркотичні речовини і багато інших.

Об'єктами пошуку й огляду у провадженнях про незаконне виготовлення, переробку, придбання, збереження, збут наркотиків є: а) наркотичні засоби - фармацевтичні препарати в ампулах, у вигляді таблеток, порошку, настоек, постачених фабричним маркіруванням або без такого; б) наркотичні засоби кустарного виготовлення - в основному марихуана, гашиш, гашишна олія, настойка макової соломки; в) наркотичні засоби, виготовлені в обладнаних належним чином підпільних лабораторіях, наприклад кокаїн, героїн, ЛСД та ін.; г) використана для виготовлення наркотичних засобів сировина, напівфабрикати, реактиви, наприклад,

крижана оцтова кислота, лабораторне устаткування, різні пристосування: сито зі слідами конопельного пилоку або часток цієї рослини; важкі предмети, використовувані в якості преса при виготовленні гашишу; ковдри, клейонки, поліетиленова плівка, над яку могла просіватися конопельна потерть; ваги, гирки; д) відходи виготовлення наркотичних речовин - голівки маку, лушпиння від них, конопельна, макова соломка, побічні продукти, що утворюються при синтезі деяких наркотичних засобів; е) будь-який посуд або ємності, уміст яких викликає підозру; є) пристосування для вжитку наркотичних засобів: трубки, шприци, особливо використані, тому що в них можуть знаходитися залишки шуканих речовин, закопчені ложки, трубочки для вдихання кокаїну та ін.; ж) тютюнові вироби зі слідами пропитки гашишною олією, із добавкою гашишу або марихуани; з) пристосування для набивки цигаркових гільз тютюном, виготовлення самокруток із стандартних листів цигаркового паперу; и) сліди вжитку наркотичних засобів: попіл, недокурки, порожні ампули, упакування з відповідними етикетками; і) речі, що могли служити платою за наркотичні засоби або за відвідування кубла; к) листування, поштово-телеграфна кореспонденція, записні і телефонні книжки, грошові перекази, квитанції камер схову, рахунки на оплату міжміських і міжнародних переговорів, готелів.

Під час огляду у провадженнях про посів і вирощування заборонених до оброблення культур, що містять наркотичні засоби встановлюються: а) біологічний вид посіяних або вирощуваних рослин, що містять наркотичні засоби; б) ознаки догляду за посівами; в) наявність сторонніх рослин, що маскують культури, що містять наркотики, їх біологічний вид; г) розташування і площа посівів; д) стан виявлених культур, що містять наркотики, на момент огляду (стадія дозрівання, прибрані, частково прибрані, давнина посіву, стан ґрунту, кількість рослин, зразковий розмір врожаю та ін.).

На території посівів або поблизу їх, особливо уздовж під'їзних доріг і стежин, можна виявити сліди ніг людини, тварин, транспортних засобів; кинуті злочинцем предмети: сірникові коробки, недопалки, шматки газет, залишки продуктів, ганчірки та ін.; місця можливого збереження готового наркотичного засобу або напівфабрикатів, використовуваних для їх виготовлення надалі, приховані сільськогосподарські знаряддя (лопати, кетмені, заступы, мотики, граблі та ін.).

Під час огляду підроблених або незаконно виписаних рецептів на ліки, що містять наркотичні засоби встановлюються: 1) колір паперу бланка рецепта; 2) стан захисної сітки, наявність ушкоджень; 3) наявність другого підпису (завідувача відділенням або головного лікаря), обов'язкове для справжніх рецептів; 4) кількість ліків, що містять наркотичний засіб, виписаних на однім бланку (дозволяється тільки одне); 5) рецепти на наркотичні засоби, виписані приватним лікарем (заборонено); 6) рецепти, виписані з порушенням правил: без обов'язкових реквізитів, із порушенням розміщення тексту на бланку, не на латинській мові; 7) рецепти, виписані з граматичними помилками в тексті; 8) сліди підчищення і травлення, особливо в тих місцях, де ставиться дата і розрахунок вартості; 9) стан відбитків печатки і штампів, невідповідність змісту штампа відбитку печатки (різниця в телефонах, адресах, найменуваннях лікувальної установи); 10) факт наявності іногородніх рецептів, по яких була зроблена відпустка ліків, що містять наркотичні засоби (заборонено); 11) факти неналежного поводження з неправильно оформленими рецептами, що вилучаються, погашаються штампом «рецепт недійсний», реєструються в спеціальному часопису і направляються в медичну установу, що видала рецепт.

Тактика підготовки та особливості допиту свідків, підозрюваних.

Тактика допиту свідків. У провадженнях щодо незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в якості свідків може виступати широке коло осіб, а саме: наркомани (споживачі), їх родичі, колеги, друзі, сусіди, очевидці, які були присутні при затриманні підозрюваного; особи, які повідомили про ознаки існування підпільної лабораторії (технічний персонал установи, підприємства); особи, які виявили розкрадання наркотичних засобів. Тобто всі ті особи, які можуть мати інформацію щодо незаконного обігу наркотичних речовин або інформацію щодо особистості злочинця чи інших важливих для провадження обставин. Питання для з'ясування обставин залежатимуть від статусу свідка. Якщо це свідки-очевидці, то їм слід завдати наступні питання:

1. місце події, тобто де саме все відбувалося (вдома, в квартирі, кімнаті в комунальній квартирі, літній кухні, сараї, гаражі, лазні, погребу у підозрюваного, у потерпілого, на горищі, в підвалі, кинутих будинках, на вулиці тощо);

2. коли і за яких обставин відбувалася подія;

3. який саме спосіб вчинення злочину за ст. 307 застосовувався (виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів);

4. який саме наркотичний засіб, психотропну речовину розповсюджував (пропонував) підозрюваний і в якому вигляді вона знаходилася (пігулки, капсули, розчини в ампулах, порошки, здрібнена маса, схожа на тютюн або чай (марихуана), брикети різних форм, плитки (гашиш), перфорований папір, марки (ЛСД), таблеток з заглибинами на поверхні у формі різних фігур, символів (екстазі);

5. чи вживають свідки наркотичні засоби, які саме, як давно.

Деталізація запитань свідків буде залежати від конкретного способу вчинення злочину, передбаченого ст. 307 КК України, тобто що саме відбувалося: виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут.

Тактика допиту підозрюваних-наркоманів, в більшості своїй відбувається в конфліктній ситуації, що обумовлюється їхньою схильністю до надання неправдивих показань. Для підвищення ефективності допиту слід звернути особливу увагу на встановлення з допитуваним психологічного контакту. Психологічний контакт нами розуміється як певний настрій особи на спілкування, взаємодію, під час якої слідчий може отримати максимально повні, правдиві свідчення. Для цього слід з'ясувати, чи не є допитувана особа споживачем наркотичних засобів. Якщо інформація підтвердиться, слідчий повинен врахувати певні специфічні особливості, які притаманні наркоманам, а саме: психічна неврівноваженість, порушення процесів мислення, швидка втомлюваність, необ'єктивна оцінка власної особистості і, відповідно, неадекватна реакція на поведінку слідчого. В залежності від отриманої інформації буде обиратися тактика проведення допиту, окремі тактичні прийоми. Слід враховувати, що сильний психологічний вплив може викликати у наркомана немотивовану агресію, що може стати перешкодою для отримання показань. Запобігти цьому, на наш погляд, може використання допомоги спеціаліста-психолога під час підготовки і в період проведення вербальних слідчих дій. Психолог може надати допомогу у вирішенні таких завдань, як:

- прогнозування лінії поведінки допитуваних-наркоманів в залежності від особливостей сприйняття, запам'ятовування, мислення, емоцій, темпераменту, характеру під час проведення досудового слідства;
- складання переліку питань при підготовці до допиту, одночасного допиту;

- встановлення з ними психологічного контакту;
- виявлення ознак неправди в їхніх показаннях і, відповідно, найбільш ефективні прийоми її викриття, в залежності від індивідуально-психологічних особливостей допитуваного.

Наркомани схильні до надання завідомо неправдивих показань, а також їхньої швидкої зміни взагалі (або в певній частині), в залежності від ситуації розслідування. Безперервні психологічні процеси, які відбуваються у допитуваного, знаходять своє відображення в його зовнішньому вигляді (міміці, пантоміміці, жестикуляції), що дозволяє слідчому діагностувати психічний стан особи. Слідчому важно розуміти, наскільки особа відкрита для спілкування, спокійна або знервована, напружена або розслаблена. Для правильної діагностики стану допитуваного слід також звертати увагу на його пози і жести. Наприклад, схрещені на груді руки, стиснуті у кулак пальці, схрещені ноги, свідчать про емоційну напруженість особи, її спробу закритися. Сигналами тривоги є стукання рукою по столу чи ногою по підлозі.

Для найбільш ефективного проведення допиту слідчий повинен ретельно до нього підготуватися. Він повинен детально вивчити механізм скоєння злочину, особистість злочинця (злочинців), підготувати докази, що його викривають, визначити предмет допиту.

Предмет допиту підозрюваних завжди залежить від їх положення в ланцюжку незаконного збуту наркотиків. При допиті з'ясовується наступне:

- від кого отримані наркотики;
- кому збуваються наркотики (або кого схиляють до вживання), де саме, за яких обставин, за яку ціну, чи маються постійні покупці, хто їм рекомендував збувальника; де збувальник зберігає отриманий "товар", як розраховується з постачальником, як давно займається збутом, чи затримувався правоохоронними органами, за яких обставин;
- який вид наркотичних засобів використовувався;

- чи був хтось присутній під час цих дій тощо.

При затриманні виробників наркосировини рослинного походження з'ясовується: які і в яких розмірах вирощувалися рослини, чи було замовлення на вирощування, від кого саме, якщо ні, то кому передбачалося збути готову сировину, яким чином, за яку ціну, чи збували цій особі наркосировину раніше, коли, в якій кількості і за яку ціну; чи проводилися відносно виробника будь-які дії правоохоронними органами (попередження, знищення посіву, готової сировини і т. п.).

Якщо виявлена підпільна лабораторія з виготовлення синтетичних наркотиків або психотропних речовин або переробці натуральної сировини для їх виготовлення, у затриманих з'ясовується: їх особистість, функції в лабораторії, освіту, спеціальність, «стаж підпільної діяльності»; всі деталі технологічного процесу, джерела отримання сировини і необхідних компонентів, канали збуту, обсяг одержуваного продукту, деталі фінансової сторони діяльності.

Допитом затриманих при транспортуванні наркотиків або психотропних речовин слід встановити: джерело вантажу і його місцезнаходження, характер вантажу, що перевозиться, одержувач; як передбачалося подолати прикордонний і митний контроль; яку винагорода за перевезення, від кого і яким чином вона повинна бути отримана; здійснювалися раніше аналогічні перевезення, коли, від кого і кому, в якому обсязі; споживає наркотики сам перевізник; кому належить транспортний засіб, хто і як обладнав його тайниками; паролі і засоби зв'язку з відправником і отримувачем.

У провадженнях про розкрадання або вимагання названих об'єктів повинні бути допитані співробітники підприємства або установи - місця знаходження цих об'єктів і винні в злочині. У перших з'ясовуються всі обставини крадіжки (вимагання), в тому числі ким і коли виявлені ознаки злочину, хто підозрюється в його вчиненні, дані про особистість вимагачів,

зміст їхніх вимог і погроз. Паралельно перевіряється версія про інсценування злочину з метою привласнити або розтратити наркотики.

При допиті підозрюваного найбільш ефективними виявляються такі тактичні прийоми, як:

- пред'явлення доказів (наприклад, висновки експертиз – дактилоскопічної, наркологічної, хімічної та ін., протоколи допиту свідків, потерпілих, інших підозрюваних, які дають правдиві показання). Велике значення має виявлення і допит свідків із числа осіб, що споживають наркотики або є наркоманами, тому що вони, як правило, знають збувальників наркотиків та іноді погано до них ставляться. З урахуванням особи варто докладно роз'яснити, що добровільна здача наркотиків і активне сприяння розкриттю злочину звільняє від кримінальної відповідальності. Використання показань цих осіб є достатньо ефективним тактичним прийомом;

- застосування звуко-, відеозапису для подальшого викриття допитуваного в ситуації зміни (повної або часткової) ним раніше даних показань;

- деталізація показань допитуваного, яка дозволяє виявити внутрішні (або зовнішні – з показаннями інших учасників) протиріччя в його показаннях і дозволяє наочно зробити висновок про їхню неправдивість.

Використання тактичних прийомів суттєво підвищує ефективність проведення допиту підозрюваного.

Тактика обшуку. У більшості випадків, особливо коли обшук проходить в приміщенні, де знаходиться багато кімнат, на ділянках з численними спорудами або складним рельєфом, або при проведенні декількох обшуків по одному кримінальному провадженню, вважається за доцільне попередньо розробити план його проведення. Даний план розробляється на підставі відомостей, що містяться в кримінальному провадженні та інших даних. Важливе попереднє планування слідчої

(розшукової) дії з врахуванням питань кількості об'єктів, що підлягають обшуку або кількості обшукуваних осіб, від яких залежатиме кількість понятих, кількість співробітників фізичного захисту, способи проникнення на місце обшуку тощо.

У плані проведення обшуку доцільно передбачити: час і місце його проведення; склад слідчо-оперативної групи; орієнтовний склад і кількість понятих; хід цієї слідчої дії (підхід до місця обшуку, спосіб і привід проникнення на це місце; розподіл обов'язків між учасниками обшуку, виконуваними ними дії і ін.); тактичні прийоми обшуку; технічні засоби, що будуть використовуватися; результати обшуку; фіксація ходу і процесу обшуку.

При проведенні обшуків у провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів доцільно, щоб у слідчій дії приймав участь інспектор-криміналіст. Інспектор-криміналіст може надати допомогу слідчому у виявленні таємних місць для зберігання наркотиків, слідів рук на пакувальному матеріалі та інших мікрооб'єктів, за допомогою яких можна свідчити про причетність обшукуваних до вчинення злочину даної категорії. На практиці у провадженнях про незаконний обіг наркотиків інспектор-криміналіст виїжджає лише на малу частку обшуків і в основному його діяльність обмежується фото (відео) фіксацією.

Коли планується проведення обшуків в виробничих приміщеннях, де здійснюється виготовлення наркотиків в промислових масштабах, видача, зберігання, знищення тощо наркотичних речовин (у провадженнях про розкрадання останніх), доцільно включати до складу слідчо-оперативної групи фахівця в області фінансово-економічної діяльності. Зокрема, бухгалтер, економіст, інший фахівець в цій галузі можуть надати допомогу у відборі, попередньому дослідженні необхідних документів, що мають відношення до вчиненого злочину.

У провадженнях про розкрадання, незаконної видачу наркотичних речовин з фармацевтичних установ, аптек, аптечних складів доцільно включати в число учасників обшуку фахівця-фармацевта. Останній може надати допомогу слідчому у визначенні виду, найменування, обсягу наркотичних засобів, що входять до складу викрадених, списаних, загублених лікарських форм.

Для можливого відкриття, руйнування різних перешкод, схованок, копання ділянок місцевості до складу учасників обшуку на місцевості, у приміщенні, транспортному засобі слідчий включає так званих технічних помічників з числа слюсарів, механіків, монтажників, землекопів та ін.

Під час проведення обшуку при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів необхідно виявляти та вилучати:

- 1) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби;
- 2) гроші та інші цінності, отримані від незаконних дій з наркотичними засобами, речі та предмети, заборонені до вільного обігу;
- 3) обладнання та їх частини, посуд або інші предмети, які були використані для незаконного виготовлення наркотичних засобів, у тому числі ті, на яких залишились їх сліди (миски, каструлі, колби, сита м'ясорубки тощо); пристосування для фасування наркотичних засобів (терези, ємкості, порожні ампули тощо);
- 4) документи, що вказують на зв'язок підозрюваного з іншими учасниками контрабанди (записні книжки з адресами і номерами телефонів, фотографії співучасників, листи, телеграми, чорнові записи, що мають інформацію про контрабандні операції тощо);
- 5) проїзні документи (квитки), повідомлення про міжнародні поштові відправлення;
- 6) інші предмети і документи, що можуть мати значення для провадження. Обсяг і зміст пошукових дій, зокрема, пов'язаних із розкриттям

закритих приміщень, схованок, тайників, розбиранням технічного обладнання чи пристроїв тощо, повинні відповідати досягненню поставленої мети обшуку.

Найбільш розповсюджені схованки у провадженнях даної категорії:

- у приміщеннях (квартири, дома, інші будівлі, а також горища, підвали) - у вимикачах освітлення, розетках, електродзвониках, кондиціонерах, порожнечах дверних конструкцій, віконних ручках, предметах меблів (шафи, ніжки і щаблини столів і стільців); різні побутові предмети (телевізори, радіоприймачі, фотоапарати, дамські косметички, книги і т.д.);
- у особи - одяг (кишені, спеціальні схованки в рукавах, під вишивкою і дрібними аплікаціями на сукнях, пояси для панчів); взуття, схованки в підборах; на тілі особи - під пахвами, у волоссі, під перукою, природні отвори тіла особи.
- в автотранспорті - під ковпаками коліс, під сидіннями, в акумуляторах і під ними, у декоративних подушках, у бензобаках, виїмках під запасними колесами та в інших місцях. Під час перевезення іншими транспортними засобами злочинці використовують ручну поклажу, валізи з подвійним дном, скляну тару;
- на місцевості - у ємностях, закопаних у землі; під плитами, якими викладають доріжки в саду; у частинах огорожі; у погребях; під квітами та іншими рослинами, що на фоні навколишньої зелені виглядають зів'ялими; у надвірних будівлях (лазнях, сараях, гаражах, собачих будках і т.п.); у дуплах дерев; у вигрібних ямах, криницях тощо.

Уповноважена службова особа, яка проводить обшук може прийняти рішення про проведення особистого обшуку осіб, якщо є достатні підстави вважати, що особи, які присутні під час обшуку, мають при собі речовини, предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження і відмовляються видати їх добровільно, про його проведення

зазначено вище. Відомості про проведення обшуку особи та його результати відображаються у протоколі обшуку, який складається відповідно до вимог ст. 104 КПК України.

Застосування негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Негласні слідчі (розшукові) дії передбачені статтями 260-264, 267-274 КПК України проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, а також виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у деяких випадках слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання.

Строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці.

Загальний термін проведення негласних слідчих (розшукових) дій в межах одного кримінального провадження не може перевищувати дванадцяти місяців.

Однак у КПК України міститься важливе уточнення: якщо метою проведення таких дій є розшук особи, яка переховується від органів досудового слідства або суду, така дія може тривати до виявлення та затримання розшукуваного.

Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

Види негласних слідчих (розшукових) дій та порядок їх застосування:

1. Втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем).

2. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи.

3. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

4. Спостереження за особою, річчю або місцем.

5. Моніторинг банківських рахунків.

6. Аудіо-, відеоконтроль місця.

7. Контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину).

8. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

9. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія включатиме таке втручання.

Втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим заборонене.

Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складається протокол згідно з вимогами КПК України.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування в цьому випадку додатково повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності, здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового

розгляду, в протоколі відтворюється відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації.

Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироком суду.

Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою:

- виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів;
- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- виявлення осіб, які розшукуються;
- встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб.

Обстеження шляхом таємного проникнення до публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його

проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися **візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису**, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис. Спостереження за особою проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Аудіо-, відеоконтроль місця проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти: 1) посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону **виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації**, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або

постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок **конфіденційного співробітництва з іншими особами**, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК України.

Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ЗАТРИМАННЯ, ОСВІДУВАННЯ І ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ОСОБИ, ЩО ПІДОЗРЮЄТЬСЯ У ЗБУТІ НАРКОТИКІВ

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. Однак, згідно ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування (ч. 7 ст. 223 КПК України). Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України).

При цьому, згідно ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного

реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Отже, з урахуванням розглянутих положень кримінального процесуального законодавства, у ситуації якщо особу застали під час вчинення злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (*далі: незаконного обігу наркотиків*) або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину. Після чого невідкладно, але не пізніше 24 годин після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину складається протокол з зазначенням, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК, місця, дати та точного часу (години та хвилини) затримання, тобто моменту фактичного затримання (фізичного захоплення) (коли силою або через підкорення наказу затримана особа змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою).

Отже, з урахуванням розглянутих положень кримінального процесуального законодавства та за результатами аналізу слідчої практики, можна виокремити дві загальні ситуації затримання, коли захоплення особи здійснюється до (з невідкладним не пізніше 24 годин після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину внесенням відомостей

до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початком розслідування) або після внесення інформації до ЄРДР. Кожна з груп диференціюється на види згідно мети і підстав затримання, перелічених у ст. 177 КПК.

1. До першої групи відносяться слідчі ситуації, які виникають на досудовому розслідуванні, коли рішення про затримання особи приймається на підставі вивчення матеріалів кримінального провадження. До даної групи відносяться такі ситуації.

1.1. Затримання з метою обмеження волі і припинення злочинної діяльності. Слідчий приймає рішення про затримання особи на підставі достатньої доказової інформації, яка є в матеріалах кримінального провадження. В цій ситуації слідчий при проведенні слідчих (розшукових) дій безпосередньо встановлює факти, що вказують на причетність особи до вчинення злочину і негайно приймає рішення та погоджує з прокурором клопотання перед слідчим суддею щодо затримання.

1.2. Затримання з метою запобігання знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, тобто з метою одержання доказів причетності особи до злочину. Затримання особи проводиться за результатами проведення, як слідчих (розшукових) так і негласних слідчих (розшукових) дій, на підставі яких слідчий приймає рішення та клопочеться перед слідчим суддею про затримання особи на місці злочину, фактично для одержання матеріальних носіїв доказової інформації.

2. До другої групи відносяться типові ситуації, які виникають в *виключних випадках*, коли без ухвали слідчого судді здійснюється фізичне захоплення особи (згідно ст.ст. 207, 208 КПК). Тобто фактичні дані, що вказують на причетність особи до вчинення злочину, встановлюються в результаті безпосереднього спостереження їх такими суб'єктами: а) уповноваженою особою при здійсненні своїх обов'язків; б) окремими

громадянами, які не є уповноваженою особою, при захопленні особи на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення.

2.1. Затримання з метою запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та суду або вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється. Слідча ситуація характерна тим, що підстави затримання виникають до винесення ухвали слідчого судді й у спонтанних екстремальних умовах:

а) затримання здійснюється громадянами, коли особу застали в момент або безпосередньо після вчинення дій, які мають очевидну злочинну спрямованість;

б) ситуація складається, коли уповноважені службові особи, які виконують свої обов'язки, стають очевидцями суспільно небезпечного діяння та переслідують злочинця по гарячих слідах.

2.2 Затримання, фактичним завданням якого є одержання доказів причетності особи до злочину у сфері незаконного обігу наркотиків. Цей вид затримання притаманний ситуації, яка виникає в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, при здійсненні яких викриваються злочинні дії особи, зокрема щодо транспортування або збуту наркотиків. Ситуація, як правило, складається не спонтанно, а заздалегідь планується з тим, щоб при затриманні захопити злочинців з речовими доказами.

Розглянемо слідчі ситуації, які виникають при затриманні учасників злочинної групи, яка вчинює злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

1. Одночасне затримання всіх учасників злочинної групи, що дозволяє забезпечити раптовість дій, не дає злочинцям можливості знищити сліди злочину або зникнути.

2. Затримання спочатку декількох осіб, які становлять одну із ланок злочинної групи. Затримання застосовується у випадках, коли виявлено і

задокументовано протиправні дії не всіх, а лише декількох її учасників, причому застосування цього заходу не повинно перешкоджати викриттю інших співучасників.

3. Затримання спочатку одного з учасників злочинної групи, яке проводиться таємно від інших. Цей тактичний прийом полягає в тому, що поміж підозрюваних вибирається той, чиї злочинні дії виявлені, задокументовані і є підстави припускати, що він дасть правдиві показання не тільки про себе, але й про інших учасників.

4. Затримання спочатку одного з учасників злочинної групи за скоєння ним іншого злочину. Тактична операція проводиться так, щоб інші члени групи знали, що їх співучасник притягується до кримінальної відповідальності за злочин, не пов'язаний з їх спільними кримінальними діями. Усе це дозволяє не тільки викрити затриманого, але й зібрати докази, що є підставою для затримання інших учасників угруповання.

5. Затримання на місці злочину застосовується, як правило, у тих випадках, коли злочинні дії певних осіб в основному виявлені, але задокументувати їх практично неможливо. Затримання проводиться також для одержання додаткових незаперечних доказів проти тих осіб, чиї злочинні дії задокументовані лише частково.

Найбільш повний алгоритм діяльності слідчого щодо затримання особи, яка скоїла злочин, складається з таких дій:

- встановлення підстав та мети затримання особи;
- прийняття рішення про доцільність затримання;
- клопотання за згодою з прокурором перед слідчим суддею щодо ухвали про затримання особи;
- підготовка до затримання;
- безпосереднє затримання підозрюваного;
- особистий обшук затриманого для виявлення і вилучення слідів злочину, речових доказів тощо;

- доставка особи в службове приміщення МВС;
- складання протоколу затримання;
- з'ясування обставин і правова кваліфікація злочину;
- повідомлення за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування;
- повідомлення сім'ї підозрюваного про його затримання;
- перепроведення підозрюваного в ізолятор тимчасового тримання (ІТТ);
- звільнення затриманого з ІТТ чи доставка його до слідчого судді з поданням про обрання затриманому запобіжного заходу.

Плануючи затримання особи, запідозреної у скоєнні злочину у сфері незаконного обігу наркотиків, необхідно передбачити його можливі негативні наслідки. Наприклад, при розслідуванні цієї категорії злочинів, скоєних організованою групою осіб, затримання однієї з них, що стало відоме співучасникам злочину, може призвести до ініціювання активної протидії розслідуванню.

Із тактичних розумінь можна тимчасово відмовитися від затримання особи, запідозреної у вчиненні злочину в складі організованої групи. Однак цей тактичний прийом допустимо застосовувати тільки за умови, що залишення запідозреного на волі не спричинить негативних наслідків, таких, наприклад, як фізична розправа зі свідками чи знищення речі і документи, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, створення перешкод слідству, зникнення членів групи з поля зору співробітників правоохоронних органів тощо.

Залежно від слідчої ситуації, що склалася, тактичне значення має поінформованість інших осіб, у тому числі співучасників злочину, про затримання підозрюваного.

В одних випадках доцільно затримання особи зберегти в таємниці, вживши для цього відповідних заходів. Можна замаскувати факт затримання

особи, домовившись про версію прикриття з сім'єю підозрюваного чи його товаришами по службі. Це можливо тільки у разі повної впевненості слідчого, який веде розслідування, у тому, що у залучених осіб, немає причин перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, що на практиці зустрічається дуже рідко.

В інших випадках тактично доцільно, щоб факт затримання підозрюваного став відомий особам, реакція яких може мати важливе значення для розслідування злочину.

При підготовці до затримання вибирається час доби, сприятливий для захоплення підозрюваного.

При виборі місця затримання по розглянутої категорії злочинів бажано проаналізувати обстановку, в якій буде відбуватися захоплення. Доцільно використовувати схеми, карти міста, місцевості, план приміщення, в якому знаходиться збувальник наркотиків, використовувати інші джерела інформації, які можна одержати в різних державних установах, у тому числі в бюро технічної інвентаризації.

Кількість учасників затримання залежить від кількості затримуваних. Чисельність групи затримання визначається відомчими актами МВС України.

Освідування є особливим видом слідчого огляду, яке провадиться за загальними правилами (ст. 241 КПК). При проведенні освідування проводиться повне обстеження всього тіла людини, що дозволяє знайти і зафіксувати особливі прикмети, а також мікрооб'єкти і сліди ін'єкцій (внутрішньовенних або внутрішньом'язових), які залишилися на тілі. Якщо є дані про те, що наркотичні засоби побували в руках у затриманого, то необхідно зробити змиви ватним тампоном, змоченим у спирті, після чого висушити, упакувати належним способом (у конверти, пакети) і направити на дослідження. Також необхідно вилучити піднігтьовий вміст для експертного дослідження з метою виявлення наркотичних засобів та їх слідів. При

проведенні освідчення встановлюється: 1) чи є на затриманому, його одязі сліди злочину: частки наркотичних засобів, лікарських препаратів, що містять наркотики, речі й предмети, що зберегли їх залишки, шприци, викривальні записи тощо; 2) чи є в цієї особи ознаки вживання наркотиків, психотропних речовин: сліди ін'єкцій у вигляді дрібних крапок, а також виразки або нариви на кінцівках, передпліччях, плечах, між пальцями рук (наркомани рідко дотримуються правил асептики, як правило, не кип'ятять шприци), а також ознаки наркотичного сп'яніння.

При **особистому обшуку** обшукуваній особі спочатку пропонується зняти одяг; кожна знята річ старанно обстежується та відкладається убік. Огляд тіла звичайно починають із голови; при цьому волосся обшукуваного або перуку розчісують частим гребенем. Досвід показує, що у волоссі і під перукою часто перевозять наркотиковмісні речовини.

Наркотичні засоби, як правило, упаковані в поліетиленову плівку, можуть бути укриті на різних частинах тіла: під пахвою, у паху, між пальцями ніг, під бинтом або лейкопластиром, прикріплені до ступні. При виникненні підозр у тому, що шуканий предмет схований під бинтовою або іншою пов'язкою, для участі в обшуку варто запросити лікаря.

При огляді нижньої білизни особливу увагу потрібно звертати на наступний спосіб приховання наркотиків: особа може вимочити нижню білизну у розчині, що їх містить (зокрема, з макової соломи, смоли коноплі тощо), виймає і після відповідної просушки одягає на себе. У таких випадках змінюється колір і еластичність нижньої білизни. Також злочинець може приховувати наркотичні речовини у наступних місцях тіла та його порожнинах:

- між пальцями ніг або під медичним лейкопластиром, що прикладається на ступні;
- волоссі, укладеному в спеціальну зачіску, шиньйони, перуки;
- заздалегідь прив'язаних до зуба і заковтуваних контейнерах;

- геніталіях людини.

Практиці відомі випадки, коли наркотики були поміщені у батарейках кишенькового ліхтарика, у запальничці і коробці з-під цигарок, у фотоапаратах, в упаковці з-під ліків, у пачках масла, у термосах і інгаляторах, у футлярах для окулярів і контактних лінз, внутрішніх і нижніх частинах корпусу годинників. Відомі випадки заливання наркотичних засобів з метою нейтралізації їх запаху воском, приховання у музичних інструментах, у кисневих балонах акваланга. Наркотики перевозились у продовольчих товарах (у шоколаді, впікались у хліб). Під час обшуку необхідно слідкувати, щоб обшукуваний не викинув якихось предметів або не підкинув їх комусь із присутніх, а після його закінчення необхідно оглянути місце проведення, маючи на увазі, що обшукуваний міг щось сховати або викинути перед початком обшуку.

У ситуації, коли підозрюваний затриманий під час перевезення або збуту наркотику, особистий обшук варто проводити відразу на місці його затримання, під час якого вилучаються наркотики, зброя та інші предмети, щоб їх не використовували для надання опору. Потім, після доставлення затриманого у відділ поліції, він, його одяг і речі ще разом піддаються більш детальному обшуку. При обстеженні одягу затриманого встановлюються наявність і локалізація часток наркотиків, що пристали, та їх напівфабрикатів (у кишнях, складках, вигинах, за підкладкою, в інших місцях); рецепти на придбання наркотиковмісних ліків.

За результатами особистого обшуку складається протокол. У ході складання протоколу необхідно особливу увагу звернути на фіксацію у протоколі конкретного місця вилучення (ліва, права кишеня пальт, піджака, штанів, торби) наркотичних засобів, характерні ознаки упаковування, докладний опис наркотику, а також на вказівку порядку упаковування та опечатування вилученого наркотичного засобу і посилення на те, що конверти, у яких упаковані наркотичні засоби, скріплені підписами понятих.

РОЗДІЛ 5. ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів найбільш часто призначаються, судові експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, судово-наркологічні експертизи, залежно від обставин можуть призначатися судово-біологічні та судово-фармацевтичні експертизи.

Призначення даних експертиз потребує від слідчого виконання певного алгоритму дій, який складається з таких позицій:

1) Прийняття рішення про проведення експертизи. Слід мати на увазі, що хоча судова експертиза наркотичних засобів, у відповідності до ч.2 ст.242 КПК України, формально не є обов'язковою для призначення, фактично ж призначається обов'язково під час розслідування кожного злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних речовин.

2) Визначення конкретного предмету експертизи (кола питань, які вирішує експертиза). Перелік питань, які слідчий виносить на експертизу, повинен визначатися з урахуванням обставин конкретного злочину, таким чином, щоб поставити усі необхідні запитання і не ставити запитання, які за даних конкретних обставин не мають потреби у вирішенні, або не можуть бути вирішеними.

3) Визначення виду експертизи. Деякі із завдань експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів, вирішуються в рамках інших класів і родів судових експертиз – біологічних, фармакологічних. Подібна розмитість призводить у ряді випадків до постановки питань, що виходять за межі спеціальних пізнань або компетенції експерта в області дослідження наркотичних засобів. Тому необхідно чітко розмежувати

експертизу наркотичних засобів від інших схожих видів судових експертиз. Так, об'єктами фармацевтичної експертизи є виготовлені на підприємствах фармацевтичної промисловості лікарські препарати, що використовуються для лікування. Серед них, безумовно є наркотичні засоби та психотропні речовини. Однак, якщо на дослідження фармацевтичної експертизи направляються, як правило, цілі, неушкоджені лікарські засоби, то в експертизі наркотичних засобів досліджуються мікрокількості речовин, спалені залишки, суміші й інші об'єкти. Основними завданнями фармацевтичної експертизи є встановлення належності речовин до лікарських засобів, визначення їхнього найменування, відповідність вмісту й інших параметрів вимогам Державної Фармакопеї. До завдань експертизи наркотичних засобів відноситься рішення питань про належність речовин до наркотичних, психотропних речовин, прекурсорів, встановлення маси наркотично-активної речовини, способу виготовлення тощо; вирішення особливого роду ідентифікаційних завдань, як вказано вище є встановлення єдиного цілого розділених мас, об'ємів, визначення джерела походження представлених об'єктів.

Біологічна експертиза досліджує об'єкти рослинного походження (наприклад, висушені цілі та подрібнені рослини), де, крім іншого, визначається чи відноситься досліджувана рослина до числа наркотичних і чи росла вона на певній ділянці місцевості.

Таким чином, розглянуті експертизи розрізняються за загальноприйнятими критеріями, але мають область «перетинання» по деяких об'єктах дослідження, застосовуваним методам, методикам і завданням.

4) Визначення черговості проведення кількох експертиз стосовно одного і того ж об'єкта. За загальним правилом у першу чергу призначаються ті експертизи, у ході яких об'єкти дослідження не знищуються та не піддаються змінам, або знищуються та піддаються змінам

частково.

5) Вибір моменту призначення експертизи. Експертиза призначається негайно, як тільки особою, що проводить розслідування зібрані всі необхідні матеріали та зразки. Призначатись повинні всі необхідні за обставинами справи експертизи. У необхідних випадках, слідчий самостійно визначає скільки необхідно провести експертиз для встановлення одного і того ж факту.

6) Підготовка об'єктів для проведення експертизи. Готуються об'єкти, що будуть безпосередньо досліджуватись, матеріали провадження, які необхідні для проведення експертизи (протоколи слідчих оглядів тощо), а також порівняльні зразки (ст.245 КПК України) – вільні, які виникають до початку провадження; експериментальні – які виникають після початку кримінального провадження, у ході підготовки до експертизи;.

7) Вибір державної експертної установи здійснюється за принципами відомчості та територіальності. Принцип відомчості передбачає звернення слідчого у першу чергу до експертних установ системи МВС, а у разі неможливості з тих чи інших причин проведення експертного дослідження в них, можна звернутися до експертних установ іншої відомчої підпорядкованості. Принцип територіальності передбачає звернення у першу чергу до тих експертних установ, які обслуговують територію, на якій працює слідчий.

8) Винесення постанови про призначення експертизи. Постанова виноситься з безумовним додержанням усіх процесуальних вимог, оскільки грубі процесуальні недоліки можуть стати підставою для відмови експерта від проведення експертизи, тому що невідповідність закону, фактично, незаконність постанови про призначення експертизи веде до визнання незаконним висновку судового експерта.

9) Направлення постанови про призначення експертизи та об'єктів дослідження в експертну установу або приватному експертові. Постанова про

призначення судової експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та об'єкти дослідження доставляються у експертну установу особисто слідчим або нарочним. Об'єкти, обмежені у цивільному обігу пересилати за допомогою поштових служб заборонено.

До завдань судово-наркологічної експертизи відноситься встановлення факту хвороби особи на алкоголізм чи наркоманію, питання щодо необхідності та відсутності протипоказань щодо примусового лікування такої особи та встановлення питання щодо того, які наркотичні засоби та яким способом приймає особа.

Завдання судової експертизи наркотичних засобів з огляду на цільову функцію, поділяються на три категорії:

- класифікаційні (віднесення речовини до заздалегідь відомого класу (таксону), виду, типу;
- ідентифікаційні (спрямовані на ототожнення об'єкта та встановлення загальної родової, групової належності об'єктів);
- діагностичні (визначення природи, властивостей, стану об'єктів).

Вивчення експертної практики дозволило встановити відносну кількість завдань, що вирішуються при проведенні експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: класифікаційні – 80 %, діагностичні – 17%; ідентифікаційні – 3%.

1. Класифікаційні завдання.

Класифікаційне завдання вирішується в цілях встановлення належності об'єкту до якось класу, множини, із заздалегідь виділеною системою властивостей.

Завдання по віднесенню об'єктів до заздалегідь виділеної сукупності можна розбити на два роди.

1.1. Встановлення належності до стандартизованого (універсального) класу. Першим родом завдань є визначення природи об'єктів, тобто мета дослідження полягає у віднесенні їх до класу наркотичних засобів,

психотропних речовин, прекурсорів. Цей клас об'єднує речовини за властивостями, визначеними стандартами, біологічними та іншими класифікаціями, Переліком.

2.1. Встановлення належності до довільного (спеціального) класу. Мета дослідження – віднесення об'єкту до нестандартних класів. Наприклад, встановлення належності об'єктів до суміші наркотичних засобів.

На вирішення експертизи ставляться наступні типові питання:

- чи є вилучена речовина наркотичною; якщо так, то до якого виду вона відноситься?
- чи є на предметі-носієві сліди (мікрочастки) наркотичних речовин і якщо так, то яких саме?
- до якого виду відносяться рослини і чи містять вони наркотичні речовини?

2. Ідентифікаційні завдання.

Відмінна особливість ідентифікаційних завдань полягає в дослідженні не менше двох порівнюваних об'єктів.

2.1. Ідентифікація цілого.

При встановленні каналів збуту різних мас наркотичних засобів, вилучених у двох або більше осіб, експерт вирішує також задачу про приналежність розділених мас до єдиного цілого (маси, об'єму). Так, спресована маса будь-якого наркотичного засобу, що має певну закінчену форму у вигляді брикета, плитки, таблеток і тому подібне, розділена на частини у зв'язку з подією, що розслідується, встановлюється експертним шляхом за сукупністю виявлених ознак цілого.

2.2. Ідентифікація загального джерела походження.

Всі джерела походження умовно можна поділити на:

- природні (наприклад, місце зростання опійного маку);
- антропогенні (наприклад, місце кустарного виробництва наркотичних речовин, завод-виготівник лікарських наркотичних засобів

тощо).

Встановлення конкретного джерела походження наркотичних засобів рослинного походження можливе шляхом дослідження зразків порівняння, вилучених з місця зростання рослин, що перевіряється.

Для вирішення ідентифікаційних завдань типовими є наступні запитання:

- чи складали раніше єдине ціле представлені об'єкти?
- чи має речовина вилучена на місці події та речовина, вилучена у підозрюваного спільне джерело походження?

2.3. Встановлення родової, групової належності.

Встановлення загальної родової (групової) належності порівнюваних наркотиків засноване на виділенні об'єктів, що мають однакові властивості в межах «родів», «груп».

Під «загальною родовою належністю» розуміється належність наркотичних засобів до конкретного виду: біологічного виду, роду (наприклад канабісу (марихуани), маку, ефедри, коки) або хімічному сполученню (наприклад, феназепам, гідозепам, клозетам- бенздіазепіни). Під „групою” розуміється однорідні (одного роду, виду) наркотичні засоби, виділені за ознаками, обумовленими особливостями їх існування (зберігання, експлуатації), виготовлення (вихідного матеріалу, сировини, технології виготовлення).

Основним питанням на експертизу для встановлення спільної родової (групової) належності є наступне:

- чи має речовина, вилучена на місці події та речовина, вилучена у підозрюваного спільну родову чи групову належність і яку саме?

3. Діагностичні завдання.

У експертизі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів діагностичні дослідження направлені перш за все на

встановлення особливостей виготовлення наркотиків, визначення вагових співвідношень, наявності наркотиків на об'єктах-носіях тощо.

Основними завданнями діагностичного дослідження наркотичних засобів є наступні:

- 1) виявлення слідів наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, на об'єктах-носіях;
- 2) встановлення стану об'єктів;
- 3) існування певного факту і його особливостей;
- 4) встановлення причинно-наслідкових зв'язків, часу факту.

Вказані завдання, як правило, вирішуються шляхом постановки наступних питань:

- чи є сліди наркотичних засобів на поверхні об'єктів (внутрішності кишень, шприців, м'ясорубки тощо)?
- який спосіб виготовлення (кустарний, промисловий) даної речовини?
- яка давність виготовлення представленої на дослідження речовини?
- чи одночасно були виготовлені вилучені речовини?
- яка кількість рослинної маси конопель може піти на виготовлення вилученого наркотичного засобу?

Оцінка експертного висновку. Як показує аналіз практики, оцінка висновку експерта по дослідженню наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів нерідко обмежується ознайомленням із висновками. Це пояснюється тим, що суб'єкти оцінки висновку експерта не володіють в достатньому обсязі спеціальними знаннями в області фізичних, фізико-хімічних методів дослідження вказаних речовин.

Для належної оцінки експертного висновку, слідчому необхідно пам'ятати кілька важливих моментів:

- 1) неповнота матеріалів, представлених експертові, створює обґрунтований сумнів у правильності його висновків;

2) відсутність у ввідній частині експертного висновку відомостей про освіту, спеціальність, посаду, стаж роботи експерта може поставити під сумнів компетентність експерта;

3) питання, поставлені перед експертом, і його висновок по ним не можуть виходити за межі спеціальних знань особи, якій доручено провадження експертизи (часто на вирішення експерта ставиться питання про віднесення кількості наркотичного засобу до невеликого або крупного розмірів, що виходить за межі компетенції експерта, оскільки є правовим питанням, яке повинно вирішуватися в ході досудового слідства);

4) невідповідність найменування досліджених об'єктів у експертному висновку тим, що зазначені в постанові про призначення експертизи може викликати сумнів щодо їх справжності;

5) у висновку експертизи неприпустимо спрощення питань, зниження об'єму завдання, заміна ідентифікаційного завдання неідентифікаційним (наприклад, питання про походження слідів-нашарувань від кустарно виготовленого первитина в представленій мисці експерт не повинен тлумачити як завдання визначення однорідності, наявності загальних групових ознак порівнюваних об'єктів);

6) оцінюючи експертний висновок слідчий повинен встановити відсутність протиріч між окремими частинами висновку, відсутність арифметичних помилок у проведених обчисленнях, наявність у матеріалах кримінального провадження фактів і обставин, на які посилається експерт для аргументації та обґрунтування зробленого висновку;

7) недопустиме трактування висновку про спільну родову (групову) приналежність порівнюваних мас наркотичних засобів як висновок про їх тотожність (наприклад, висновок про приналежність їх загальній масі). Висновок про спільну родову приналежність вказує лише на факт приналежності речовин, вилучених у одного або у різних осіб, до одного класу наркотичних речовин і одного конкретного виду (наприклад, героїну)

Розуміти вказані форми висновків як висновки про тотожність некоректно і використовувати їх як доказовий факт неприпустимо.

РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИРОБНИЦТВОМ, ВИГОТОВЛЕННЯМ, ПРИДБАННЯМ, ЗБЕРІГАННЯМ, ПЕРЕВЕЗЕННЯМ, ПЕРЕСИЛАННЯМ ЧИ ЗБУТОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.

Використанням всесвітньої мережі Інтернет стало одним із новітніх способів незаконного розповсюдження наркотиків, причетними до якого стають, як правило, раніше судимі особи й організовані злочинні групи, які намагаються у такий спосіб приховати свою злочинну діяльність від правоохоронних органів, уникнути безпосереднього обміну наркотиків на гроші та, як наслідок, можливості бути затриманими «на гарячому». Виступаючи в якості організаторів злочинів, зазначені особи активно залучають до їх вчинення осіб, які мають спеціальні знання в галузі інформаційних технологій (наприклад, для створення веб-сайтів, блогів, технічної підтримки їх функціонування, ін.), молодь з числа осіб, які мають високий рівень матеріального забезпечення та зацікавлені у спробах активно урізноманітнити своє життя та «спробувати все», у тому числі і вчинення злочинів (для спілкування в Інтернеті із покупцями, для зняття з карткових рахунків перерахованих ними грошових коштів та передачі їх організаторам),

а також осіб, раніше судимих за вчинення злочинів, у тому числі, наркозалежних (зокрема, для розміщення «закладок»).

У механізмі придбання і збуту наркотиків за допомогою мережі Інтернет знаходять відображення певні закономірності, що обумовлені такими обставинами: 1) злочинці безпосередньо не знайомі одне з одним та можуть проживати у різних населених пунктах чи країнах. Окрім того, легалізація отриманих від незаконного обігу наркотиків коштів може відбуватись не у місці знаходження (перебування) збувальника, а в іншому місці (місцях); 2) злочинці спілкуються за допомогою різноманітних комп'ютерно-технічних засобів зв'язку, використовують спеціальні програми чи сервіси (у тому числі, електронну пошту, миттєву передачу повідомлень в режимі он-лайн через програми типу ICQ, Skype, здійснюють Інтернет-переписку в режимі он-лайн у форумах (чатах) певних сайтів тощо); 3) збувальник та покупець не зустрічаються для передачі наркотиків та коштів «з рук в руки», використовуючи електронні перекази, інші види безготівкових розрахунків та систему «закладок»; 4) до традиційних слідів вчинення даних видів злочинів додаються так звані «віртуальні» (або «цифрові» чи «комп'ютерні») сліди.

Зазначені обставини значно ускладнюють процес розслідування та фіксації обставин підготовки і вчинення незаконного обігу наркотиків, унеможливають свідчення підозрюваних або свідків про особливості зовнішності збувальників наркотиків, а також їх впізнання. До того ж використання злочинцями комп'ютерно-технічних засобів та мережі Інтернет в якості способу вчинення злочину вимагає від слідчого не лише якісного володіння навичками поводження з комп'ютерною технікою та програмами, але й навичками пошуку, виявлення, фіксації та копіювання інформації, що міститься у комп'ютерах, смартфонах, різноманітних носіях комп'ютерної інформації, на Інтернет-ресурсах тощо.

Що стосується **кваліфікації злочинів**, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет, слід зазначити, що певних особливостей та відмінностей від викладеного у розділі 1 не має. У випадку вчинення особою одним діяння збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів та посягання у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку кваліфікація повинна відбуватись за сукупності злочинів.

Наприклад, особа умисно масово розповсюджує рекламне повідомлення про збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів через мережу Інтернет - інформацію про наркотичний засіб; інформацію про номери телефонів, Скайпу та Телеграм (спам), внаслідок чого відбувається порушення або припинення роботи електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Дане діяння слід кваліфікувати за сукупністю ст. 307 та ст. 363¹ КК України. При цьому, залежно від стадії реалізації злочинного наміру спрямованого на збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів необхідно враховувати положення ст.ст. 14 та 15 КК України.

Зазвичай, типовий механізм збуту наркотиків через Інтернет є таким:

1. Створення збувальником спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків або розміщення відповідних оголошень, пропозицій чи реклами на існуючому сайті у мережі Інтернет, на сторінці у соціальній мережі.

В Харкові затримали чоловіка та жінку, які створили Інтернет-крамницю, через яку торгували наркотиками у мережі, отримуючи оплату на банківські картки.²

Створення спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків властиве організованим злочинним групам, до складу яких входять спеціалісти у галузі комп'ютерних технологій, які безпосередньо і виконують вказану роботу та відповідають за розміщення відповідного контенту, забезпечують інформаційну безпеку, здійснюють технічну підтримку роботи сайту тощо.

Розміщенням відомостей є процес публікації електронної інформації за допомогою комп'ютерного пристрою (платформи), що має підключення до Інтернету, та передає таку інформацію у вигляді пакетів даних, створюваних та оброблюваних на основі стандартів протоколу IP. Розміщення даних у вигляді тексту, аудіо-, відео- або графічних об'єктів, як правило, відбувається на власних або публічних Інтернет-ресурсах: форум, чат, блог, дошка повідомлень та ін.

Під пропозиціями придбати наркотики розуміють розміщення інформації (текстова, графічна чи будь-яка інша) про наявність у особи певних видів наркотиків, які у подальшому можуть бути продані та доставлені покупцю. У пропозиціях можуть зазначатись способи поставки наркотиків та система оплати. При цьому відомості про рекламу або пропозицію придбати наркотики можуть розміщатись як у відкритому, так і у завуальованому вигляді. У завуальованому вигляді інформація про збут наркотиків може бути розміщена з використанням певних умовних термінів, наприклад, «конструктор Лего» – пристрій для виготовлення наркотиків, «сіль для ванн» – синтетичні наркотики; «легальні суміші», «легальні порошки», «рослинні препарати», «агрохімікати», «лабораторне обладнання та реактиви», ін.

² <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html>

До складу так званого «конструктора Лего» входять докладна інструкція з використання, легальні хімічні реактиви – гідроксид натрію, метіламін, етілацетат, – з використанням яких навіть в умовах звичайної кухні стає можливим за п'ять-шість годин синтезувати «важкі» наркотики. При цьому на он-лайн-зв'язку завжди знаходиться спеціаліст в галузі хімії для надання консультацій.³

Окрім пропозицій про продаж наркотиків від окремих осіб конкретним адресатам під час безпосереднього спілкування у мережі Інтернет, у т.ч. на Інтернет-форумах, у соціальних мережах тощо, на різноманітних сайтах може бути розміщена й пряма реклама наркотиків. Реклама придбання наркотиків – це текстова, графічна чи будь-яка інша інформація (дані) з описанням певних видів наркотиків, пропозицією їх придбання у будь-якій формі та будь-яким способом, яка існує в електронному вигляді, зберігається на відповідних носіях і може створюватись, змінюватись чи використовуватись на комп'ютерних платформах.

2. Пошук особою, яка бажає придбати наркотики, відомостей про реалізацію наркотиків на різноманітних веб-сайтах. За необхідності, завантаження та встановлення на своєму комп'ютері спеціального Інтернет-браузера Tor Browser, що дозволяє отримати доступ до прихованих Інтернет-сайтів з продажу наркотиків. Також слід відзначити, що інформацію про адреси Інтернет-ресурсів, адрес електронної пошти, шифри, умовні терміни, за допомогою яких можна зв'язатись зі збувальником наркотиків, майбутній покупець наркотиків може отримувати й від інших осіб, які вже раніше придбавали наркотики у такий спосіб.

3. Встановлення контакту із особою, яка збуває наркотики через мережу Інтернет та розмістила відповідне оголошення на Інтернет-ресурсі, шляхом переходу за посиланням, направлення електронного листа або повідомлення, у тому числі, з використанням умовних термінів, шифрів, посиланням на осіб

³ <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykam-ybystro-perekhodyt-v-ynternet>

(постійних «клієнтів»), через яких отримав інформацію про можливість такого способу придбання саме за конкретними даними збувальника, ін.

4. Узгодження питань про вид, обсяг наркотику, його ціну, спосіб і терміни оплати та передачі. Таке спілкування є взаємним, короткостроковим (у випадку одноразового збуту) чи тривалим (при постійних контактах певних осіб з метою систематичного збуту наркотиків) та може здійснюватись різними способами: в режимі он-лайн з використанням програм миттєвої передачі повідомлень типу ICQ, Skype, листування у форумах (чатах) чи за допомогою електронної пошти. В подальшому злочинці можуть підтримувати зв'язок та спілкуватись за допомогою мобільного зв'язку, у зв'язку з чим вони обмінюються номерами стільникових телефонів.

5. Здійснення покупцем передоплати, як правило, одним із зазначених способів: а) поповнення рахунку вказаного збувальником телефонного номеру; б) повідомлення секретного коду ваучера поповнення рахунку визначеного збувальником телефонного номеру шляхом SMS-повідомлення; в) здійснення банківського переказу на вказаний збувальником банківський рахунок; г) переказ коштів з банківського рахунку покупця на вказаний збувальником банківський рахунок або номер телефону з використанням банківської картки, у тому числі, віртуальної; д) сплата електронними платіжними засобами (наприклад, «Біткоїнами»); є) сплата через електронні платіжні системи та гаманці QIWI, PayPal.

Так, один зі збувальників використовував різні платіжні сервіси: Global Money – для замовлень вагою до 5 г, Приват24 – для більшої кількості.⁴

6. Після оплати покупець отримує від збувальника інформацію про місце, час та спосіб отримання наркотиків. Такі повідомлення про місце знаходження наркотику та спосіб його отримання також можуть бути

⁴ <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykam-ybystro-perekhodyt-v-ynternet>

відправлені різними способами: розмова по телефону, відправка текстової інформації чи фотографії про місце приховування наркотику через Інтернет чи SMS-повідомлення. В якості способу передачі наркотиків використовуються: постачання поштою, кур'єрською службою доставки або самостійне забирання покупцем наркотику із обумовленого місця, в якому збувальником або його співучасником заздалегідь здійснена так звана «закладка».

Так, у Харкові викрито діяльність групи осіб, які продавали наркотики через спеціально-створену Інтернет-крамницю та після їх оплати передавали наркотичні засоби в якості «закладок» або під час безпосереднього контакту з покупцями.⁵

«Закладкою» наркотиків називають їх схованку у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях, якими можуть бути: поштовий ящик, батарея опалення, електричний або пожежний щиток у під'їзді багатоповерхового житлового будинку, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах) тощо. При цьому наркотик маскується або упаковується таким чином, щоб не привертати до себе уваги сторонніх.

7. Отримавши наркотик, покупець вживає його або реалізує іншим особам (залежно від обсягів придбаної партії).

8. Особи, які вчиняють злочини, пов'язані із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет, отримуючи грошові кошти через мережу задіяних осіб, відкритих карткових рахунків чи у інший спосіб, використовують їх у різноманітних цілях. Зокрема, розраховуються зі співучасниками, витрачають грошові кошти на придбання, виготовлення чи виробництво нових партій наркотиків, ін.

⁵ <https://www.segodnya.ua/regions/kharkov/v-harkove-nakryli-internet-magazin-narkotikov-1030432.html>

Інформація про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, здійснюваний з використанням мережі Інтернет, може бути отримана правоохоронними органами з таких джерел:

1) слідчим під час розслідування інших злочинів у інших кримінальних провадженнях; 2) співробітником оперативного підрозділу під час оперативно-розшукової діяльності; 3) із заяв чи повідомлень осіб про виявлення у мережі Інтернет сайтів, сторінок у соціальних мережах із оголошеннями про продаж наркотиків.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики дозволяє виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет:

Перша ситуація. Незаконний обіг наркотиків з використанням мережі Інтернет відбувся, відомі певні відомості про особу збувальника. Зазначена ситуація виникає, як правило, при встановленні слідчим ознак незаконного розповсюдження наркотиків з використанням мережі Інтернет при розслідуванні іншого злочину у межах іншого кримінального провадження. Також ця ситуація формується при затриманні особи, яка незаконно придбала, зберігала, пересилала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи(і) прекурсори, чи особи, яка організувала та утримувала місце для вживання, виготовлення, виробництва наркотиків у випадку, коли в якості джерела походження вилучених наркотиків, такі затримані посилаються на їх придбання через мережу Інтернет.

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у фіксації ознак вчиненого затриманими злочину та встановленні особи (осіб), які продали наркотики з використанням мережі Інтернет. Зазначені завдання можуть бути вирішені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, та інших заходів, характерних для розслідування злочинів,

пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. Водночас слід відзначити притаманність цим діям певних особливостей, а також необхідність проводити певні не специфічні для розслідування незаконного обігу наркотиків слідчі (розшукові) дії, обумовлені саме використанням злочинцями способом незаконного збуту наркотиків – через мережу Інтернет. Зокрема, типовій слідчій (розшуковій) дії – допиту підозрюваного – будуть притаманні особливості, пов'язані із колом обставин, що підлягатимуть з'ясуванню. А саме, слідчий має розширити предмет допиту підозрюваних за рахунок встановлення ознак та обставин придбання ними наркотиків через мережу Інтернет, використаних для цього технічних пристроїв та програмах, способах безготівкового розрахунку зі збувальниками тощо. З метою перевірки отриманих показань слідчому доцільно провести огляд місця події, специфічність якого полягатиме у об'єкті огляду – Інтернет-сторінки, сайту чи сторінки у соціальній мережі, що містить оголошення, рекламу, контактні дані осіб, які збувають наркотики у мережі Інтернет. Якщо в результаті допиту буде встановлено, що переписка між збувальником та покупцем здійснювалась каналами електронної пошти з використанням українського поштового сервісу, слід отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до переписки, даних, які використовувались при реєстрації та IP-адрес, з яких здійснювались входи до поштової скриньки. Після встановлення IP-адрес необхідно звернутися до інтернет-провайдерів з метою встановлення фактичної адреси користувача вказаних IP-адрес. При зверненні до інтернет-провайдера необхідно вказувати точний час та дату користування IP-адресами.

Також слід відзначити й необхідність призначення комп'ютерно-технічної чи(і) телекомунікаційної експертизи щодо вилучених при затриманні чи в результаті обшуків комп'ютерів, смартфонів, використаних підозрюваними для пошуку в мережі Інтернет інформації про збут наркотиків, для встановлення зв'язку та спілкування зі збувальниками, ін.

Друга ситуація. Має місце систематичний збут наркотиків з використанням мережі Інтернет, інформація про збувальника незначна або відсутня. Зазначена ситуація характерна для самостійного виявлення оперативними співробітниками ознак збуту наркотиків через мережу Інтернет або перевірки отриманого від очевидців повідомлення про виявлення ними відомостей про розповсюдження наркотиків відповідним способом.

Основні тактичні завдання у цій ситуації полягають у необхідності фіксації факту незаконного збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет та встановленні конкретних осіб (збувальника і його співучасників), причетних до цього. Зазначені завдання можуть бути досягнуті шляхом проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит свідка (заявника), огляд місця події (Інтернет-сторінки, сторінки у соціальній мережі і т. ін.), направлення доручення в порядку статті 40 КПК України оперативним співробітникам про проведення слідчих (розшукових) дій. При цьому, готуючи доручення слід отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до інформації про абонента, що міститься у провайдера Інтернету, щодо діапазону IP-адрес, з яких збувальник здійснював вихід у мережу. За номерами телефонів, посилання на які встановлено при огляді Інтернет-сторінки, також доцільно отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до інформації про абонента та деталізацію з'єднань, що міститься у оператора зв'язку, який обслуговує телефонний номер збувальника. Якщо проведеними діями встановлення, що для незаконного збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет створений спеціальний сайт, слід отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до серверів, з яких сайту надаються послуги хостингу, з метою вилучення відповідної інформації. Зазначені рішення суду слід додати до доручення для його виконання. За результатами виконаного доручення можливе проведення інших слідчих (розшукових) дій.

При документуванні спеціально-створеного для збуту наркотиків сайту слід: а) за допомогою інтернет-сервісу whois встановити реєстратора доменного імені та хостингову компанію; б) надіслати запит до реєстратора доменного імені про надання анкетних даних повідомлених про себе реєстрантом, номеру телефону, реквізитів електронної скриньки, IP-адрес, що були використані для реєстрації та входу до панелі управління доменним іменем, платіжних реквізитів, використаних для оплати реєстрації доменного імені; в) отримати ухвалу суду на здійснення тимчасового доступу до інформації, що міститься в хостинговій компанії, про особу-замовника послуг хостингу сайту, IP-адрес адміністрування сайту, платіжних реквізитів, використаних для оплати послуг хостингу; г) у разі, якщо послуги реєстрації доменного імені чи хостингу надавались іноземними компаніями, відповідну інформацію можливо отримати через Національний контактний пункт з реагування на кіберзлочини, що діє при Управлінні кіберполіції Національної поліції.

В цілому розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, здійснюваного з використанням мережі Інтернет, вимагає проведення таких слідчих (розшукових) дій та інших заходів:

1. Огляд місця події, об'єктом якого стає сторінка в соціальній мережі, веб-сайт із наявною інформацією про збут певного виду наркотиків, контактними даними особи збувальника, ін.

2. Запит до адміністрації ресурсу про надання інформації про: а) назви облікових записів, від імені яких розміщена реклама, оголошення, останні дати відвідування; б) персональні дані, номер телефону, електронну пошту, повідомлені про себе таким користувачем під час реєстрації; в) IP-адреси, з яких злоумисником здійснювалась реєстрація облікових записів та доступ до них.

3. Організація тактичної операції з метою встановлення та затримання особи, яка збуває наркотики з використанням мережі Інтернет, у тому числі,

шляхом оперативної закупівлі наркотиків. Особливістю даної операції є використання правоохоронцями комп'ютерів та мережі Інтернет для встановлення контакту, спілкування та розрахунків зі збувальником, із подальшим дорученням до матеріалів кримінального провадження зазначених технічних засобів та носіїв комп'ютерної інформації, що стануть об'єктами відповідних експертних досліджень.

4. Затримання підозрюваного. Під час затримання можуть бути вилучені мобільні телефони, пакети із наркотиками, гроші, отримані від незаконного наркобізнесу, у вигляді вітчизняної та іноземної валюти (USD, EUR, ін.), а також банківські картки.

Так, у Харкові у 2016 році була затримана студентка одного з харківських вишів, яка організувала канал поставки психотропної речовини та збувала її середі знайомих студентів. При затриманні у підозрюваної були вилучені пакети із психотропною речовиною LSD, 1200 доларів США, дев'ять тисяч гривень і банківські карти, на яких зберігалось близько мільйона гривень.⁶

5. Проведення судово-медичної експертизи підозрюваного на предмет встановлення слідів ін'єкцій та інших зовнішніх ознак вживання ним наркотиків, знаходження у стані наркотичного сп'яніння.

6. Допит підозрюваного. Має бути спрямований як на з'ясування механізму вчинення незаконного обігу наркотиків, так і на використання комп'ютерів, інформаційних технологій, мережі Інтернет при підготовці та вчиненні даних кримінальних правопорушень.

7. Огляд вилучених у підозрюваного предметів. При огляді мобільних телефонів слід звертати увагу на текстові та інші повідомлення, за якими можуть бути встановлені інші факти участі затриманого у незаконному обігу наркотиків, вчиненому з використанням мережі Інтернет, його співучасники, покупці наркотиків, місця, час та інші обставини вчинення даного та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням,

⁶ <http://fakty.ua/215490-harkov-zahlestnula-opasnaya-epidemiya-molodezh-rasprostranyaet-narkotiki-sredi-druzej-po-tipu-setevogo-marketinga>

придбанням, зберіганням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет.

8. За виявленими та вилученими у підозрюваного наркотиками мають бути призначені експертизи наркотичних засобів.

9. За даними виявлених банківських карток слід отримати ухвалу суду про надання фінансовими установами відомостей щодо власників карткових рахунків, які брали участь у незаконному обігу наркотиків та послуги яких використовувались для отримання коштів від збуту наркотиків з використанням мережі Інтернет, про рух коштів за цими рахунками, а також фотографій з банкоматів, зроблених при знятті готівки. В подальшому слід вилучити відеозаписи камер зовнішнього відеоспостереження, прилеглих до банкоматів, де знімалась готівка.

10. Слід отримати ухвали суду про надання Інтернет-провайдером інформації щодо користувачів Інтернет-сайтів та власників поштових скриньок, які брали чи могли брати участь у незаконному обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет.

11. Доручення в порядку статті 40 КПК України щодо проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, спрямованих на встановлення співучасників (у тому числі, які мешкають у інших населених пунктах) та їхнє затримання. До таких доручень слід додавати отримані ухвали суду.

12. Обшуки приміщень проводяться за місцем: а) проживання, роботи, зберігання майна підозрюваного; б) здійснення незаконних операцій з наркотиками; в) ймовірного перебування підозрюваного під час виходу у мережу Інтернет для розміщення оголошень про продаж наркотиків, листування із покупцями, надсилання їм повідомлень про місце та ознаки «закладки» тощо.

Метою проведення зазначених обшуків є відшукування та вилучення не лише традиційних матеріальних слідів незаконного обігу наркотиків (а саме, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи(і) прекурсорів, засобів та знарядь для їхнього виготовлення чи(і) виробництва, пакувальних матеріалів,

чернеток із записами про покупців, обсяги торгівлі тощо), але й комп'ютерного обладнання та засобів комунікації, які використовував підозрюваний у злочинних цілях, а також носіїв комп'ютерної інформації із відомостями про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.

13. Призначення дактилоскопічної експертизи за відбитками пальців, що залишилися на виявлених під час обшуку портативних носіях інформації (флеш-пам'ять, оптичні диски), складових комп'ютерів з метою встановлення всіх співучасників незаконного обігу наркотиків.

14. Призначення комп'ютерно-технічної експертизи з метою встановлення наявності на носіях інформації, у засобах комунікації, комп'ютерах тощо певної інформації (наприклад, відомостей про відвідування певних сайтів, створення і розміщення рекламних оголошень на певних Інтернет сторінках, листування із конкретними особами з приводу незаконного обігу наркотиків, ін.), часу її утворення, наявності певного програмного забезпечення, що дозволило створити графічні, текстові, відео-файли із інформацією про продаж певних видів наркотиків, ін.

15. Призначення телекомунікаційної експертизи з метою вирішення таких питань: а) діагностичних з метою виявлення властивостей і стану об'єктів наданих на експертизу при їх безпосередньому вивченні; визначення властивостей і стану об'єктів по їх відображенню; аналізу ситуації в цілому, коли після дослідження стану об'єктів, їх відображень встановлюється їх взаємозв'язок, наявність зв'язку окремих явищ між собою і з подією злочину. б) ідентифікаційних з метою ідентифікація конкретного телекомунікаційного засобу в мережі чи(і) конкретного користувача телекомунікаційного засобу.

16. Пошук та вилучення записів камер зовнішнього чи(і) внутрішнього відеоспостереження, у яких зафіксовано перебування підозрюваного у

приміщеннях чи інших місцях, де він виходив у мережу Інтернет (Інтернет клуби, зони покриття WI-FI тощо).

17. Допит свідків, які були присутні при огляді місця події, а також яким відомі інші обставини вчиненого злочину.

18. Збір відомостей, що характеризують особу підозрюваного. За необхідності – вилучення документів (медичних карток) з медичних закладів.

19. Призначення судової-наркологічної експертизи підозрюваного з метою встановлення наркотичної залежності чи(і) психіатричної.

20. Призначення інших судових експертиз за всіма вилученими об'єктами з метою з'ясування та доказування всіх обставин механізму вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, вчиненим через Інтернет.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Допит осіб, які незаконно придбавали наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори за допомогою мережі Інтернет, пов'язані із необхідністю з'ясування обставин, що пов'язані саме із даним специфічним способом – використанням мережі Інтернет. Зокрема, під час допиту покупців слід встановити відомості щодо: 1) джерел походження інформації про придбання наркотиків через мережу Інтернет (від кого дізнався, хто надав електронну адресу, телефон, дані сайту); 2) місць, часу виходу в мережу Інтернет з метою ознайомлення з пропозиціями купівлі/продажу наркотику, використаних для цього технічних засобах та контактних даних (логін); 3) характеристики сайту / Інтернет-сторінки (назва чату, блогу, сайту, номер ISQ, назва електронної пошти, URL-адреса); 4) обставин встановлення контакту зі збувальником та його контактних даних, а також кількості та способів спілкування з розповсюджувачем наркотиків; 5) адресатів та способів оплати за придбані наркотики (поповнення рахунку певного телефонного номеру; надання секретного коду ваучера телефонного номеру шляхом SMS-повідомлення; здійснення банківського переказу; переказу коштів з рахунку Інтернет-картки тощо); 7) часу, обставин, та способу отримання інформації про місце схованки наркотику (Інтернет-

повідомлення, SMS- чи MMS- повідомлення, ін.); 8) інших осіб, які замовляли наркотики, використовуючи мережу Інтернет.

Допит осіб, які здійснювали розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет, також передбачає необхідність з'ясовувати обставини використання мережі Інтернет як способу вчинення злочину. З цією метою слідчий має встановити обставини відносно: 1) організаторів та співучасників розповсюдження наркотиків через мережу Інтернет; 2) характеристики схеми незаконного збуту наркотиків (створення сайту чи(і) використання існуючих Інтернет-ресурсів для розміщення реклами та пропозицій щодо продажу наркотиків (назва чату, блогу, сайту, номер ISQ, електронної скриньки, URL-адреси); 3) придбання та налагодження комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення і засобів комунікації, що використовувались у злочинних цілях; 4) обставин використання Інтернет (послугами якого Інтернет-провайдера користувався, яким було ім'я користувача, частота зміни контактних даних; 5) місць та часу виходу в мережу Інтернет з метою незаконного обігу наркотиків; 6) способи, час та інші обставини спілкування з покупцями наркотиків, використання з цією метою технічних засобів та Інтернету; 7) способів оплати, обраного виду грошових коштів чи інших видів розрахунків та способів перевірки їх надходження від конкретної особи (покупця); 8) способів передачі наркотиків покупцю; 9) шляхів отримання, конвертації, легалізації та використання коштів, отриманих від збуту наркотиків, ін.

Обшуки у кримінальних провадженнях за фактом збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет мають бути спрямовані на виявлення предметів, які свідчать про:

1) використання комп'ютерного обладнання та засобів комунікації у протиправних цілях: ЕОМ, засоби комунікації та комплектуючі деталі до них, носії комп'ютерної інформації, цифрові модеми провідного та безпроводного Інтернет-зв'язку, засоби цифрового відео- та аудіо- зв'язку (веб-камери,

мікрофони тощо), фото- відеотехніка (якщо повідомлення про місцезнаходження наркотиків надходило у відео- або фотографічному форматі, у оголошеннях містились фото- відеофайли), телефонні апарати стільникового зв'язку (із зазначенням номерів IMEI), картки поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та стільникового телефонного зв'язку, телефонні SIM-картки операторів стільникового телефонного зв'язку, використані пластикові пакування карток поповнення рахунку операторів Інтернет-зв'язку та SIM-карток операторів стільникового телефонного зв'язку;

2) отримання та використання грошових коштів від незаконного обігу наркотиків: паперові чеки банківських установ про отримання грошових коштів, договори з банком чи банківськими установами про відкриття банківського рахунку, установчі документи про відкриття підприємства, установи, організації, пластикові магнітні картки банківських установ, кошти, які були предметом оперативної закупівлі наркотиків, інші документи, які підтверджують здійснення грошових оборотів (накладні, розписки, чеки, декларації, договори тощо), а також кошти, цінності, інші предмети, які могли бути отримані в результаті вчинення протиправної діяльності.

У випадку виявлення під час обшуку комп'ютерної техніки, яка використовувалась для збуту наркотичних засобів, важливим об'єктом *слідчого огляду* стає сторінка в соціальній мережі, веб-сайт із наявною інформацією про збут певних наркотиків, контактними даними особи збувальника, ін. Під час такого огляду, окрім безпосередньої письмової фіксації наявної інформації (адреса Інтернет-сторінки, на якій розміщена реклама або пропозиція придбати наркотики, зміст розміщеної інформації, контактні телефони, інші суттєві відомості) шляхом її внесення до протоколу огляду предмета (комп'ютерного засобу), слід також скопіювати інформацію за допомогою скриншотів (знімків екрану). Вказані скриншоти мають бути скопійовані на носії інформації (бажано, оптичні диски одноразового

використання), один з яких виконуватиме роль архівного, а інший – резервного. В подальшому такі носії підписуються, упаковуються належним чином та долучаються до протоколу огляду в якості додатків, про що мають бути зроблені відповідні позначки як у протоколі даної слідчої (розшукової) дій, так і у додатках до нього. Скриншоти також можуть бути роздруковані, а дані роздруківки завірені підписом слідчого і також долучені як додатки до протоколу огляду місця події.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1) Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. - 728 с.
- 2) Бугайчук К.Л., Савченко О.О., Прібиткова Н.В. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в умовах нового кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства: науково-методичні рекомендації. – Х., 2015. – 99 с.
- 3) Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 666 с.
- 4) Лозова С.М. Деякі особливості проведення допитів, очних ставок за участю особи, яка вживає наркотичні засоби// Криміналістичний вісник. К, 2009.- № 1 (11), с.99-102.
- 5) Книженко С. О. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [Електронний ресурс] / С. О. Книженко, Т. В. Деменко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 470–474. – Режим доступу: URL <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kcoatp.pdf>
- 6) Косміна, Н.М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.М. Косміна. — Х., 2011.
- 7) Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія - Харків : В деле, 2015. - 559 с.

8) Лапта С.П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лапта Сергій Павлович ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2006. – 234 с.

9) Удод А.П. Наркотичні засоби, психотропні речовини та їх розпізнавання: метод. посіб. / А.П. Удод – К.: МВС України ЕКУ УБНОН, 1997. – 115 с.

10) Черних В.П., Гризодуб О.І., Шаповалов В.В. (мл), Бондаренко В.В., Косміна Н.М. Судово-фармацевтичне дослідження особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин. Методичні рекомендації: Х- 2007, .59 с.

11) Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія- К.: Нац. Акад. внутр. справ країни, 2002.- 2002 с.

12) Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС, СБУ, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

13) Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах судових експертиз і експертних досліджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена Наказом МВС України 17.07.2017 за № 591, зареєстрована Наказом Міністерства Юстиції України 18.08.2017 р. за № 1024/30892 : [Електронний ресурс] : режим доступу: URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

14) Коршенко В.А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи автореферат дис. на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017. – 19 с.

15) Кваліфікація та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за допомогою мережі Інтернет: метод. реком. [Текст] // [О. Ю. Татаров, О. М. Стрільців, В. Б. Школьний та ін.]. – К. : ГСУ МВС України, Нац. акад. внутр. справ. – 2012. – 30 с.

16) Идеальная площадка. Торговля наркотиками быстро переходит в интернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL <http://korrespondent.net/ukraine/events/3503719-ydealnaia-ploschadka-torhovlia-narkotykamy-bystro-perekhodyt-v-ynternet>